

**დურმიშხან ჯურული და
ქართული საზოგადოება
(XIX საუკუნის II ნახევარი – XX საუკუნის დასაწყისი)
DURMISHKHAN ZHURULI AND
GEORGIAN SOCIETY
(THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY –
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)**

გიორგი სოსიაშვილი

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
გორი, საქართველო

Giorgi Sosiashvili

Gori State Teaching University
Gori, Georgia

ABSTRACT

The historical residence of the Zhuruli family was Ksani Gorge. This is exactly the place from where the resettlement of the above-mentioned clan to other parts of Georgia begins. A part of the Zhuruli family settled in the Small Liakhvi Gorge, specifically, in the village of Arbo. In the 'Book of Duty Army' (1774) several representatives of the Zhuruli family were mentioned in this village. At the beginning of the 19th century, Shalva Zhuruli, who lived in Arbo, together with other representatives of the feudal aristocracy, actively engaged in the fight that was meant to free the country from Russian violence. Shalva Zhuruli was arrested together with others involved in the Mtiuleti rebellion of 1804.

Shalva Zhuruli had several children, including Malkhazi, Levani, Durmishkhani, and Gaiane. At the end of the 19th and the beginning of the 20th century, Durmishkhan Zhuruli greatly contributed to the development of Georgian society. His name is related to numerous national events. At different times, he worked as a police officer in Gori and Surami. He also served as a Chief of Batumi Police. Durmishkhan was actively involved in the activities concerned with the return of Adjara to the motherland. He was engaged in negotiations with Sherif-Beg Khimshiashvili following the instructions from the government. Durmishkhan Zhuruli had a close relationship with the remarkable representatives of the Georgian Society. Durmishkhan believed that the lack of education was the only reason why Georgians were left behind. He advocated for the establishment of schools, which is demonstrated in his articles published in the newspaper Iveria. Family members of Durmishkhan Zhuruli duly continued the business of the founder of the Batumi Organization of the Society for the Spreading Literacy among Georgians.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს ისტორია, რუსეთ-თურქეთის ომი (1877-1878), დურმიშხან ჯურული.

Keywords: History of Georgia, Russo-Turkish War (1877-1878), Durmishkhan Zhuruli.

ქურულების წარჩინებული საგვარეულოს ისტორიული სამოსახლო ქსნის ხეობა იყო. აღნიშნული გვარის განსახლება საქართველოს სხვა კუთხეებში სწორედ აქედან დაიწყო. ქურულთა ერთი ნაწილი ქსნის ხეობიდან პატარა ლიახვის ხეობაში, კერძოდ სოფელ არბოში, დამკვიდრდა. 1774 წელს შედგენილ „მორიგე ჯარის დავთარში“ აღნიშნულ სოფელში ქურულთა საგვარეულოს რამდენიმე წარმომადგენელი იხსენიება (დოკუმენტები... 1953, №126: 82).

XIX საუკუნის დასაწყისში არბოში მცხოვრები შალვა ქურული ფეოდალური არისტოკრატის სხვა წარმომადგენლებთან ერთად აქტიურად ჩაება ბრძოლაში, რომელიც მიზნად ისახავდა ქვეყნის განთავისუფლებას რუსული ძალმომრეობისაგან. შალვა ქურული 1804 წლის მთიულეთის ამბოხების სხვა მონაწილეებთან ერთად დააპატიმრეს (АКТЫ... 1868, №878: 444).

შალვა ქურულს რამდენიმე შვილი ჰყავდა, მათ შორის: მალხაზი, ლევანი, დურმიშხანი და გაიანე. დურმიშხან ქურული დაიბადა 1830 წლის 11 ივნისს (<http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00002240/>). ქურულების არქივში დაცულია 1884 წელს რუსულ ენაზე შედგენილი დურმიშხან ქურულის ოფიციალური „ფორმულარი“. დოკუმენტის შედგენის დროს საკოლეგიო მრჩეველი დურმიშხან ქურული, საპორტო ქალაქ ბათუმის პოლიციის ყოფილი ბოქაული, 54 წლის იყო. „ფორმულარის“ მიხედვით, დურმიშხანმა დაამთავრა გორის მაზრის სასწავლებლის 3 კლასი. 1849 წლის 1 ივლისს მან სამსახური დაიწყო ნახიჩევანის საფოსტო კანტორაში ფოსტალიონად. 1851 წლის 6 აპრილს, ტფილისის გუბერნიის საფოსტო კანტორის 675-ე განკარგულებით, გადაყვანილ იქნა ახალციხის საფოსტო კანტორაში იმავე თანამდებობაზე. 1851 წლის 27 სექტემბერს, ტფილისის გუბერნიის საფოსტო კანტორის 1851 წლის 27 სექტემბრის 1785-ე განკარგულებით, დურმიშხანი დანიშნულ იქნა გორის საფოსტო კანტორაში ფოსტალიონის პოზიციაზე. ამის შემდეგ იგი პირადი განცხადებით გათავისუფლდა საფოსტო უწყებიდან, ხოლო 1853 წლის 2 მარტს, ტფილისის გუბერნიის გამგეობის 1853 წლის 22 თებერვლის 972-ე განკარგულებით, გორის სამაზრო სასამართლოს ოსური ენის თარჯიმნად დაინიშნა. 1854 წლის 28 სექტემბერს ტფილისის გუბერნიის გამგეობის მიერ გადაყვანილ იქნა ოსეთის საოლქო უფროსის, ნარის უბნის გამგებლის თანაშემწედ. 1858 წლის 10 ოქტომბრის სამოქალაქო უწყებისადმი გაცემული უმაღლესი ბრძანებით, 1857 წლის 22 თებერვალს დურმიშხანი საკოლეგიო რეგისტრატორად დაინიშნა („ფორმულარში“ უზუსტობაა: დანიშვნის თარიღი წინ უსწრებს ბრძანების თარიღს). დურმიშხან ქურული 1859 წლის 30 მარტს გადაყვანილ იქნა სიღნაღის საუბნო მსაჯულად, ხოლო 1861 წლის 21 თებერვალს იგი სიღნაღის საუბნო მსაჯულის მოვალეობის შემსრულებლად დაინიშნა.

1862 წლის 22 თებერვლიდან, სამთავრობო სენატის 1862 წლის 30 მარტის 123-ე ბრძანებულებით, დურმიშხან ქურული საგუბერნიო მდივნად დაწინაურდა (აქაც უზუსტობაა დოკუმენტში: დანიშვნის თარიღი წინ უსწრებს ბრძანების თარიღს). 1863 წლის 8 მარტს იგი გადაყვანილ იქნა ლორის ბოქაულის თანამდებობაზე. 186 (? ამ ადგილზე დოკუმენტში თარიღის ბოლო ციფრი არ იკითხება) წლის 22 თებერვლიდან

სამთავრობო სენატის 1865 წლის 7 ოქტომბრის 369-ე ბრძანებით, სტაჟის გათავლისწინებით, დურმიშხან ჟურული საკოლეგიო მდივნად დაინიშნა. 1866 წლის 27 აგვისტოს, კეთილსინდისიერი მოღვაწეობისთვის, ტფილისის გუბერნატორის 14497-ე განკარგულებით, დურმიშხან ჟურულს მადლობა გამოეცხადა. 1866 (?) წლის 13 სექტემბერს დურმიშხანი გადაყვანილ იქნა თრიალეთის ბოქაულის თანამდებობაზე. 1868 წლის 22 თებერვლიდან, ჰერალდიკის დეპარტამენტისადმი სამთავრობო სენატის 1868 წლის 23 ივნისის 401-ე ბრძანებულებით, მას სატიტულო მრჩევლის წოდება მიენიჭა (დოკუმენტში აქაც უზუსტობაა: დანიშვნის თარიღი წინ უსწრებს ბრძანების თარიღს). 1867 წლის 19 დეკემბრის კანონიდან გამომდინარე, ტფილისის გუბერნიის ადმინისტრაციულ დაწესებულებებში 1868 წლის 19 თებერვალს განხორციელებული რეორგანიზაციის გამო დურმიშხანი შტატს გარეშე დარჩა. მალე, 1868 წლის 25 აპრილს, ტფილისის გუბერნატორის 631-ე განკარგულებით, დურმიშხან ჟურული სურამის პოლიციის ბოქაულის თანამდებობაზე დაინიშნა. 1869 წლის 22 თებერვლიდან, სამთავრობო სენატის 1869 წლის 25 ნოემბრის 178-ე ბრძანებით, დურმიშხანს საკოლეგიო ასესორის წოდება მიენიჭა (დოკუმენტში უზუსტობაა: წოდების მინიჭების თარიღი წინ უსწრებს ბრძანების თარიღს). 1870 წლის 30 სექტემბერს, ტფილისის გუბერნატორის 2824-ე განკარგულებით დურმიშხანი ცხინვალის პოლიციის ბოქაულის თანამდებობაზე გადაიყვანეს, სადაც წელიწადზე მეტი დაყო. 1871 წლის 15 დეკემბერს იგი გორის პოლიციის ბოქაულის თანამდებობაზე დაინიშნა.

რუსეთის იმპერატორის ამიერკავკასიაში სტუმრობის აღსანიშნავად, 1871 წლის 27 სექტემბერს, დურმიშხან ჟურულს ხელისუფლებისაგან ჯილდოდ 150 რუბლი ებოძა. ამის შესახებ ინფორმაციას ვხვდებით მთავარი სამმართველოს კანცელარიის უფროსის 1872 წლის 23 მარტის 1096-ე მიმოხილვაში.

1872 წელს, ოქტომბრის თვეში, ღამით, ყაჩაღთა ზანდის დევნისას დურმიშხან ჟურულმა მძიმე ტრავმა მიიღო.

დიდი მთავარის, კავკასიის მეფისნაცვლის შუამდგომლობით, განსაკუთრებული დამსახურებისთვის, 1876 წლის 20 დეკემბერს დურმიშხან ჟურულს ხელისუფლებისაგან ჯილდოდ 200 რუბლი გადაეცა.

1877 წლის 17 ივნისის ტფილისის გუბერნატორის 501-ე განკარგულებით, დურმიშხანი ახალციხის მაზრის უფროსის უმცროს თანაშემწედ დაინიშნა.

მთავრობის სენატის 1877 წლის 12 სექტემბრის 2884-ე გადაწყვეტილებით, სტაჟის გათვალისწინებით, 1877 წლის 17 ივნისიდან დურმიშხან ჟურულს სასამართლო (?) მრჩევლის წოდება მიენიჭა (დოკუმენტში უზუსტობაა: წოდების მინიჭების თარიღი წინ უსწრებს განკარგულებას). დურმიშხან ჟურული აქტიურად მონაწილეობდა 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში. მან თავი გამოიჩინა 1877 წლის 16 ივლისს ქალაქ არტანუჯთან გამართულ ბრძოლაში. იგი უშუალოდ იყო ჩართული 23 ივლისს ქალაქის ასაღებად გამართულ საბრძოლო ოპერაციებში. მან თანამებრძოლებთან ერთად მუხთარ ფაშას ცხენოსანი რაზმი დაამარცხა. დურმიშხანი იბრძოდა აღნიშნული ომის 1877 წლის

დეკემბრის და 1878 წლის იანვრის შეტაკებებში, ბრძოლის ველიდან გამოჰყავდა დაჭრილები. მას იმპერატორის ბრძანებით ჩამოუყალიბებია თურქთა წინააღმდეგ მებრძოლი ცხენოსან პოლიციელთა შენაერთი (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 504). 1877 წელს, პენიაკისა და ქალაქ ოლტოის ალების დროს, ასევე 16 ივნისს არტანუჯთან გამართულ ბრძოლაში გამოჩენილი მამაცობისთვის დურმიშხანი წმინდა ანას მესამე ხარისხის ორდენით (ხმლებით) დაჯილდოვდა. დურმიშხანი იმ დროს ახალციხის მაზრის უფროსის უმცროსი თანაშემწე იყო. იმპერატორის ბრძანებულებაში ვკითხულობთ:

„ღვთის წყალობით ჩვენ, ალექსანდრე მეორე, იმპერატორი და თვითმპყრობელი სრულ რუსეთისა, მეფე პოლონეთისა, დიდი თავადი ფინეთისა, და სხვა და სხვა და სხვა.

ჩვენს საკოლეგიო ასესორს ახალციხის მაზრის უფროსის უმცროს თანაშემწეს დურმიშხან ჟურულს.

მიმდინარე წელს პენიაკის და ქალაქ ოლტოის (ოლთოუს?) ალებისას და 16 ივნისს არდანუჯთან (იგულისხმება არტანუჯი – გ.ს.) თურქების წინააღმდეგ ქმედებებში თქვენს მიერ გამოჩენილი ვაჟკაცობის და მამაცობის აღსანიშნავად ჩვენ, კაპიტულუსადმი გაცემული 1877 წლის ოქტომბრის მე-5 დღის ბრძანებულებით წმინდა ანას მესამე ხარისხის ორდენის (ხმლებით) კავალერობა ყოვლადმოწყალებით გიბოძეთ. ჩვენ, აღნიშნული სიგელის დასამოწმებლად ხელის მოწერა, საორდენო ბეჭდის დასმა და საორდენო ნიშნების თქვენთვის გადმოცემა რუსეთის საიმპერატორო და სამეფო ორდენების კაპიტულუს ვუბრძანეთ. გაიცა სანქტპეტერბურგში 1877 წლის ნოემბრის მე-9 დღეს“ (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 500).

კავკასიის არმიისა და სამხედრო ოლქის 1878 წლის 9 ივლისის 403-ე ბრძანებით, 1877 წლის დეკემბერსა და 1878 წლის იანვარში არდაჰანთან თურქების წინააღმდეგ გამოჩენილი მამაცობისთვის დურმიშხან ჟურულს წმინდა სტანისლავის მეორე ხარისხის ორდენი (ხმლებით) გადაეცა (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 504).

დურმიშხან ჟურულის რუსეთ-თურქეთის ომში მონაწილეობის შესახებ ინფორმაციას გვაწვდის მისი ვაჟი გიორგი ჟურული: „რუს-ოსმალის ომი რომ ატყდა, 12 წლისა ვიყავი, მაგრამ მაინც დიდ ნერვიულობას განვიცდიდი – მთელ იმ ხანაში, რადგან ოსმალეთთან ბრძოლაში მამაჩემიც მონაწილეობდა. ბევრი რამ საყურადღებო თვით მამისაგან მაქვს გაგონილი, ზოგი რამ პირადი შეხვედრების დროს, იმ ქართველი ოფიცრებისაგან, რომელთაც ზოგიერთი შემთხვევებში გადამწყვეტი ხელმძღვანელობა რგებიათ ბრძოლების ჩატარების დროს“ (ჟურული 1938: 5).

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს თურქეთის მხარეს მებრძოლი ოკუპირებულ აჭარაში მცხოვრები მუსლიმი ქართველების გადმოხიზვისა და მშობლიური ქვეყნის წიაღში დაბრუნების მიზნით ხელისუფლების დავალებით დურმიშხან ჟურული მოლაპარაკებას აწარმოებდა შერიგებე ხიმშიაშვილთან. აჭარელი მუსლიმები (ქართველები) თანახმა იყვნენ თურქებისთვის ზურგი შეექციათ, თუ ომის დასრულების შემდეგ მათ რელიგიურ აღმსარებლობას, უფლებებს და საკუთრებას არავინ შეეხებოდა. ამის შესახებ გიორგი ჟურული წერს: „ამ ორმოცდაათიოდე წლის წინად... ხსნებულმა გამარჯვებამ და მეტადრე იქ ქართველების

სასახელო მონაწილეობამ ღრმად ჩააფიქრა ჩვენი მოძმე ქართველი მუსულმანობა და გადააწყვეტინა, უბრძოლველად შემოერთებულიყვნენ დანაშთენ საქართველოს. საქმის ასე ბედნიერად მოთავებაში საქართველოს სამმა პროვინციამ შეიტანა თავისი წვლილი: ქართლმა (ამირეჯიბი), მესხეთ-სამცხემ (მუსხელიშვილი) და რაჭამ (ილ. მაქარაშვილი), ე.ი. როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ და სამხრეთ საქართველომ... ამ გამარჯვების შემდეგ დადგა ხელსაყრელი დრო, რათა რუსის უმაღლეს სარდლობას პირდაპირი მოლაპარაკება დაეწყო მუსულმან ქართველების თავკაცებთან. ასეთ პიროვნებად, სულ პირველად, იყო ცნობილი შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილი. მასთან და იმის თანამოაზრეებთან საიდუმლო მოლაპარაკება დაეკისრა ორ ქართველს დურმიშხან ჟურულს და მიხეილ მეფისაშვილს. ამ სახიფათო მისიის ასრულების დეტალები მამაჩემს აქვს თავის დღიურში დატოვებული (ნახსენებ დღიურს ჟურულების არქივში ვერ მივაკვლიეთ – გ. ს.). იგი სავსეა დრამატული ეპიზოდების აღწერით: ღამე, თავსხმა წვიმის დროს ცხენებით როგორ გავიდნენ ადიდებულ მდინარეში. ერთ ჩახრამულ უალაგო-ალაგას, ოსმალეთის ბანაკს გვერდი როგორ აუარეს და შემდეგ ტყეში როგორ ელოდნენ შერიფ-ბეგის ნიშანს მასთან უშიშრად ასასვლელად. ბეგ ხიმშიაშვილთან რომ მივედითო, იქ ისეთი სანახაობა დაგვხვდა, რომ თავს ვგრძნობდით ნამდვილ ქართულ ოჯახში, ლაპარაკიც ქართული. ზრდილობა მოქცევაც ჩვენებური და სხვ... შერიფ ბეგმა, სხვათა შორის, თურმე სთქვა: ჩვენც იქ ვიყოთ, სადაც დანაშთენი ჩვენი მოძმე ქართველები არიან, გადაეცით რუსის მთავრობას, რომ უბრძოლველად დავნებდებით, მხოლოდ ოსმალეთის ჯარების თვალის ასახვევად სროლას ჰაერში დავიწყებთ. თქვენი ჯარი შეტევაზედ რომ წამოვა, ჩვენ უკან დავიხევთ, მერე ჩაგბარდებით. მაგრამ ჩვენი პირობა ასეთია: ჩვენს მხარეში უცხო ხალხი არავინ იყოს ჩასახლებული, ჩვენს რჯულზედ დარჩენა არ გვეკრძალებოდეს და რაც ჩვენ ბეგებს და აღებს უფლებები და საკუთრება გვაქვს, უცვლელად ჩვენვე უნდა მოგვეკუთვნოსო. თუ ეს პირობები რუსებისაგან არ იქნება მიღებული, ბრძოლას განვაგრძობთო. რაღა თქმა უნდა რუსებმა ყველა ეს პირობები მიიღეს და სწორედ ამის შედეგად მოხდა აჭარის უსისხლოდ დაჭერა! რასაკვირველია, ბოლოს რუსებმა, ჩვეულებისამებრ აქაც დაარღვიეს თავისი პატიოსანი სიტყვა: სამუსულმანო საქართველოში უცხო ხალხიც მრავლად ჩაასახლეს და ბეგებსა და აღებსაც შეუგინეს მათი ისტორიული უფლებები. მართალია ყველა ეს არ მომხდარა ერთბაშად. შიგ და შიგ ბეგსა და აღებს ზოგს გენერლის და ოფიცრის ჩინი უწყალობეს, ზოგს „ურიადნიკის“ წოდება და ბევრი „აზაფთიებად“ მიიღეს. რუსის მოხელეების პირველი კადრებიც მეტწილად ქართველები იყვნენ: ერისთავები, წერეთლები, მეფისაშვილები, ბეთანიშვილები, დეკანოზიშვილები და ბევრი სხვანი: მათ რიცხვში მამაჩემიც და სწორედ ამის მიზეზით ჩვენი ოჯახი 1878 წ. ბათუმში დასახლდა“ (დამოუკიდებელი საქართველო 1938/143: 5-6).¹

ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის 2818-ე განკარგულებით სამოქალაქო მმართველობის მოწყობის საკითხის გადაწყვეტამდე დურმიშხანი ბათუმის პოლიცემისტერის მოვალეობის შემსრულებლად

¹ აჭარის შემოერთებასთან დაკავშირებით გ. ჟურულის წერილების სერიის შესახებ

დაინიშნა (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 504). ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის 1878 წლის 20 ოქტომბრის საპორტო ქალაქ ბათუმის შესახებ №1 ბრძანებით დურმიშხანი ამავე ქალაქის ბოქაული გახდა. 1883 წლის 1 ივლისს, ზემოთ მითითებული ფორმულარის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, დურმიშხან ჟურული შტატს გარეშე დარჩა, თუმცა უმუშევარი დიდხანს არ ყოფილა. იმავე წლის 17 ივლისს, ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის №4 ბრძანებით, იგი ბათუმის პოლიცემისტერის მოვალეობის შემსრულებლის თანამდებობაზე იქნა დანიშნული. ამ პოსტს დურმიშხანი 1883 წლის 1 ნოემბრამდე იკავებდა. 1884 წლის დეკემბერში დურმიშხან ჟურულის შესახებ შექმნილ ფორმულარს, რომელსაც რამდენიმე გრაფა აქვს (მაგ., წოდება, წარმომავლობა, ქონება, ბრძოლებში მონაწილეობა და სხვ.), ხელს აწერს: საპორტო ქალაქ ბათუმის პოლიცემისტერი ვიცე-პოლკოვნიკი ვოზნესენსკი, ასევე საქმის მწარმოებელი კანდელაკი. დურმიშხან ჟურულს საიმპერატორო კარის მიერ რამდენიმე ჯილდო ჰქონდა გადაცემული, მათ შორის: წმინდა ანას II (ხმლების გარეშე) და III (ხმლებით) ხარისხის, ასევე წმ. სტანისლავის II (ხმლებით) და III (ხმლების გარეშე) ხარისხის ორდენები; მას ბოძებული ჰქონდა ასევე მედლები: ღია ბრინჯაოს ვლადიმერის მედალი, ლენტზე, მედალი 1857-1858 წლების ომის სამახსოვროდ (სავარაუდოდ, იგულისხმება 1860 წლის 15 ივლისს იმპერატორ ალექსანდრე II-ის მიერ ჩეჩნეთსა და დაღესტანში 1857-1858-1859 წლებში წარმატებით ჩატარებული საბრძოლო ოპერაციებისთვის დაწესებული მედალი) (<https://iberiana.wordpress.com/caucasus/nagradi/>); აგრეთვე წმინდა გიორგის მუქი ბრინჯაოს მედალი, ლენტზე, თურქეთთან ომისთვის (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 504). ფორმულარის შედგენის დროს დურმიშხანს და მის მეუღლეს – ქეთევან ნამორაძეს ორი შვილი ჰყავდათ: გიორგი (დაბ. 1865 წლის 23 აპრილს) და ნინო (დაბ. 1876 წლის 5 მაისს). იმ დროისთვის დურმიშხანის ქონებას შეადგენდა: ბათუმში არსებული ორი სახლი, ასევე მამულები არბოში, მათ შორის ვენახი და სახნავი ადგილი, მოუვლელი მიწა (სულ 15 მეთაედი ფართობის). დურმიშხანის (ძმისშვილებთან ერთად) საკუთრებაში იყო ნახევრად დანგრეული წისქვილი არბოში (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 504).

რუსეთ-თურქეთის ომის დასრულების შემდეგ ბათუმში გენერალ კომაროვის მეთაურობით რუსული ჯარი შევიდა. სწორედ აღნიშნული გენერლის შტაბში მოღვაწეობდა დურმიშხან ჟურული, რომელიც მალე ბათუმის პოლიცემისტერად დაინიშნა. აჭარის დედასამშობლოსთან შემოერთების შემდეგ მუსლიმი ქართველების ოსმალეთში იძულებით გადასახლება დაიწყო, რომელიც „მუჰაჯირობის“ სახელით არის ცნობილი. მაჰმადიანური აღმსარებლობის აჭარლების ოსმალეთის ტერიტორიაზე გადასვლა ერთნაირად იყო მისაღები როგორც რუსეთის იმპერიისთვის, ისე ოსმალეთის ხელისუფლებისთვის. რუსეთის მთავრობა თავიდან იშორებდა არასანდო ადამიანებს, ხოლო ოსმალეთი მათი სახით იაფ მუშახელს იძენდა. ბათუმის პოლიცემისტერი დურმიშხან ჟურული მუსლიმი ქართველების ოსმალეთში გადასვლას ხელს უშლიდა. იგი განსხვავებული რელიგიური აღმსარებლობის თანამემამულეებს მხარდაჭერას უცხადებდა.

ამის შესახებ ზ. ჭიჭინაძე წერს: „დურმიშხან შალვას ძე ჟურული ერთ დროს ბათუმის უმფროსად ყოფილა კაცი ერთგული და თავისი ქვეყნის, მარტივად მცნობი მთელ ქართველ მაჰმადიანების, მათი მოსიყვარულე და მფარველი. ეს ქართველი კაცი დიდათ მფარველობდა ქართულ მაჰმადიანებს და ცდილობდა რომ რაც შეიძლება ოსმალეთში სულ არავინ გადასახლებულიყო“ (ჭიჭინაძე 1912). დურმიშხან ჟურულის ზრუნვაზე მაჰმადიანი ქართველების მიმართ აღნიშნავს ცნობილი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე ნ. კეცხოველიც (კეცხოველი 2016).

რუსეთ-თურქეთის ომის დასრულების შემდეგ დურმიშხან ჟურული ბათუმში დასახლდა. ბათუმი თანდათან ცარიელდებოდა თურქებისგან და ქალაქში ქართული მოსახლეობა მკვიდრდებოდა. ახლად შემოერთებულ საქართველოს ისტორიულ კუთხეში ქართული ცნობიერების განმტკიცების მიზანს ემსახურებოდა ბათუმში ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ადგილობრივი ორგანიზაციის შექმნა, რომელიც დიმიტრი ყიფიანმა დურმიშხან ჟურულს მიანდო. დიდი მოღვაწის ინიციატივით დურმიშხან ჟურულს უნდა ეთავა ასევე ქართული სკოლის გახსნა აჭარაში. გიორგი ჟურულის გადმოცემით, დიმიტრი ყიფიანს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის ორგანიზაციის წესდება სწორედ დურმიშხანისთვის გაუგზავნია: „რუსების ჯარი, გენ. კომაროვის სარდლობით ბათუმში რომ შევიდა, იქ ჯერ კიდევ ოსმალს რაზმი იდგა. მახსოვს, ოსმალს ჯარის კაცნი ორ ყაზარმაში იყვნენ დაბანაკებულნი. ერთი მათგანი ის შენობაა, სადაც შემდეგში Hotel de Franse მოთავსდა. მეორე კი რუსებმა ეკლესიად გადააკეთეს. კარგად მახსოვს ოსმალს ჯარის უფროსი, ვინმე ფაშა, მუქი სათვალებით ნერვიულად ბოლთას რომ სცემდა თავის ყაზარმების წინ, თავგალუნული და ჩაფიქრებული, თითქოს დარცხვენილი. თორმეტი წლის კადეტი, სამხედრო წესით სალამს ვამღევდი ხოლმე ფაშას, რომელიც სულ იმას ელოდა, რომ სტამბოლიდან მალე მოსულიყო გემი ყველა მათ წასაყვანად. მართალია, თურქების უკანასკნელი ეშალონების წასვლით ბათუმი რუსეთის ადმინისტრაციულ ცენტრად გახდა, მაგრამ საქმე ბუნებრივად ისე დატრიალდა, რომ იგი ნამდვილ ქართულ ქალაქად გადაიქცა. მოაწყდა ყოველ მხრივ ქართველობა, მოხელენი თვისი ოჯახებით, ვაჭრები, იწყო ქალაქის მოშენება, რაშიაც სწორედ ქართველებს ერგოთ პირველობა. გაიხსნა მალე ქართული სკოლა, გაეხსნა კავშირი ტფილისის ქართულ ცენტრალურ საზოგადოებრივ დაწესებულებებთან. მცხოვანმა მოღვაწემ დიმიტრი ყიფიანმა გამოუგზავნა მამაჩემს და ნოტარიუს პერენშტეინს ორი წესდება ქართველთა შორის წერა-კითხვის საზოგადოებისა, წინადადებით, რომ ბათუმსა და მის ოლქში გახსნილიყო საზოგადოების განყოფილება და დაარსებულიყო ქართველ მუსულმანთათვის სკოლები. ქართველმა დრამატიულმა საზოგადოებამ გამოგზავნა თავისი დასი, სადაც შედიოდნენ ჩვენი უკეთესი მსახიობნი. ბოლოს ბათუმის თვითმართველობაც ქართველების ხელში გადავიდა“ (ჟურული 1938: 13). ზემოთ წარმოდგენილი დურმიშხან ჟურულის სამსახურებრივი ფორმულარიდან არ ჩანს, თუმცა დოკუმენტით დასტურდება, რომ დურმიშხან ჟურული 1883 წელს ბათუმის ქალაქის თავის მოვალეობას ასრულებდა. 1883 წლის 27 მაისს მოსკოვში

იმპერატორ ალექსანდრე III-ისა და მისი მეუღლის – დედოფალ მარიას კორონაცია გაიმართა. რუსეთის იმპერიაში არსებულ დიდ ქალაქებში საზეიმო ღონისძიებები ჩატარდა, გამონაკლისი არც ბათუმი აღმოჩნდა. ქალქის თავის მოავალებობის შემსრულებელმა დურმიშხან ჟურულმა ხელისუფლების დავალებით სპეციალური განცხადება გამოაქვეყნა და მოსახლეობას ბათუმში დადგეგმილი კორონაციისადმი მიძღვნილი საზეიმო ღონისძიებების შესახებ აუწყა (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 507).

დურმიშხან ჟურული აქტიური მოღვაწე იყო. მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლებთან. როგორც აღვნიშნეთ, 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დასრულების შემდეგ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარემ, გამოჩენილმა მოღვაწემ დიმიტრი ყიფიანმა სწორედ დურმიშხან ჟურულს გაუგზავნა აღნიშნული საზოგადოების წესდება ბათუმის ორგანიზაციის დაარსების მიზნით. ეს, რა თქმა უნდა, არ იყო შემთხვევითი; დურმიშხან ჟურული 1881 წლიდან ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი იყო (<http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00002240/>). იგი აღნიშნულ ორგანიზაციას თანხითაც ეხმარებოდა. 1881 წელს დურმიშხან ჟურულს საზოგადოებისთვის 6 მანეთი შეუწირავს, ამდენივე თანხა შეუტანია მას საზოგადოების ანგარიშზე 1882, 1883 და 1885 წლებში (სია... 1885: 19).

დურმიშხან ჟურულს ნაცნობობა აკავშირებდა ცნობილ ქართველ ისტორიკოსთან თედო ჟორდანიასთან. დურმიშხანს საქართველოს ისტორიის მკვლევრისათვის 1460 წლით დათარიღებული საგვარეულო სიგელი გადაუცია. ცნობილმა მეცნიერმა ჟურულთა საგვარეულოს ისტორიის ამსახველი ეს უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი „ქრონიკების“ II ტომში შეიტანა. თ. ჟორდანიას წერს: „1892 წელს ბ. დურმიშხან ჟურულმან ჩამომიტანა ტყავზე მხედრულად ნაწერი სიგელი, რომლის თავს დახატული იყო ტახტზე მჯდომარე მეფე გიორგი, რომელიც აძლევს სიგელს იქვე დაჩოქილ ჟურულს. ჩვენ მაშინვე გადმოვიწერეთ ეს სიგელი, რომელიც ამას წინ სრულად გამოსცა „მოამბემ“, ხოლო უწინ ბროსსემ (Introd. p. XCV შემოკლებულად) და „ივერიამ“ 1886 წ. №126 შეცდომებით...“ (საუბარია ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილ გიორგი VIII-ის მიერ 1460 წელს ჟურულებისადმი ბოძებულ სიგელზე – გ.ს.) (ჟორდანიას 2018: 278). დურმიშხანს ძალზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ასევე ცნობილ საეკლესიო მოღვაწესთან, ილია ჭავჭავაძის მოძღვართან, ეპისკოპოს ალექსანდრე ოქროპირიძესთან (ჯანაშვილი 2006).

დურმიშხან ჟურული ქართული ელიტარული საზოგადოების წრეში ტრიალებდა. 1888 წლის 29 სექტემბერს, საქართველოში იმპერატორ ალექსანდრე III-ის სტუმრობასთან დაკავშირებით ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა მიერ თბილისში, გოლოვინის პროსპექტზე, გამართულ მეჯლისზე დურმიშხანი მეუღლესა და ქალიშვილთან ერთად იყო მიწვეული. მოსაწვევ ბარათს ხელს აწერს გენერალ-ლეიტენანტი, თავადი ბაგრატიონ მუხრანსკი (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, ხ. 38 508). დურმიშხან ჟურული აქტიურად იყო ჩართული საზოგადოებრივ საქმიანობაში. იგი

1896 წლის თებერვალში მოსკოვში „სეტყვისაგან მცენარეების დამზღვეველი საზოგადოების წლიურ კრებაზე“ მიიწვიეს. როგორც გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებულ წერილში აღნიშნავს, დურმიშხან ჟურულს სადაზღვევო საზოგადოების წინაშე მემამულეებისთვის შეღავათების დაწესების საკითხი დაუყენებია: „ანგარიშების განხილვის დროს აღმოჩნდა, რომ თუმცა არც ისე დიდი ხანია, რაც საზოგადოება დაარსდა, მაგრამ დიდი საგნების წარმოებას შესდგომია. აქ იყვნენ წარმომადგენელი: კიევისა, ვარშავისა და სხვა გუბერნიებისა, რომელთაც სხვათა შორის აღძრეს, რომ კიევისა და ვარშავის გუბერნიებს ნება მიეცეთ, რა-კი შორს არიან, ადგილობრივ შეყარონ ხოლმე და იქვე მოილაპარაკონ ყველა საჭიროებაზედ, და წარმოგზავნონ ხოლმე თავიანთი აზრი მოსკოვში, ამ საზოგადოების განსახილველად; ამაზედ ბევრმა უპასუხეთ, რომ ეს, არა მარტო ვარშავისა და კიევისთვის იქნება სასარგებლოვო, არამედ სხვა გუბერნიებისთვისაცაო, მეტადრე კავკასიისთვის, რადგან კავკასია უფრო შორს არის. მაზედ დაადგინეს ითხოვონ ეს უფლებანი, სადაც ჯერ არს ყველა მხარისათვის. წარმოითქვა აზრი, რომ რადგანაც მემამულენი შეწუხებულნი არიან მოსავლის დაფოლებით და სხვა არა ჩვეულებრივის მოვლინით, რუსეთის მხარეს დამზღვეველ საზოგადოების წევრთ-მემამულეთ, მიეცეს შეღავათი შესატანის ფულისა, ან სულ ეპატიოთ „ნედოიშკები“. ან თორმეტი წლით დააცადონ. მე ჩემის მხრით, მომხრენიც გამომიჩნდნენ, დავუხატე კავკასიის მემამულეთა უარესი მდგომარეობა; გადასწყდა საზოგადოდ ყველას მიეცეს შეღავათი“ (ივერია 1896/70: 2-3). დურმიშხან ჟურული გულისტკივილს გამოთქვამდა ქართულ საზოგადოებაში არსებულ დაპირისპირებაზე, რომელიც ასახვას პოულობდა იმდროინდელ პერიოდულ გამოცემებში: „ჩვენდა სამწუხაროდ აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოდგან გაზეთებს ძრიელ შემაწუხებელი ამბები მოაქვთ. ზეციერ მოვლენას დაუსჯივართ ნიაღვრებით და დიდის თოვლით-ზვავებით; თურმე მრავალნი არიან სხვა-და-სხვა უბედურებაში ჩავარდნილნი, რომ შველა არსაიდგან აქვთ, არ ვიცით რას ნებულობს ჩვენი მოწინავე ხალხი, რატომ არ შველის, რატომ არ აწუხებს თხოვნით ახლობელ და შორეულ ხალხსა. ნუთუ შეძლებულნი მამლარნი, რომელთაც სიღარიბე არ გამოუცდიათ - მშიერებიც მამლარი ჰგონიათ? ბედნიერება და უბედურება ძმები არიან, ორივენი ისეთი აქლემები არიან, რომ ბევრჯერ იმის კარებზედ დაიჩოქებენ, ვინც სრულებით არ ელის... ამნაირ შემთხვევაში ერთად უნდა შევგროვდეთ, ერთსულობა და ერთგულობა უნდა გამოვიჩინოთ და მაგის მაგივრად-კი რას ვხედავთ? ზოგიერთი ჟურნალ-გაზეთები, სხვა-და-სხვა ენაზედ დაწერილნი, იმის მაგიერ რომ თავიანთი შრომა და გავლენა მოახმარონ ჩვენივე ქვეყნის კეთილ დღეობას, მოჰყოლიან და ლანძღვა-გინებით ამსებენ თავიანთ გაზეთ ჟურნალების ფურცლებს, აღარ გააჩნიათ, ბატონებო, აღარც უცხო, აღარც უფროსი, აღარც უმცროსი, აღარც წარსული, ღვაწლი ვისიმე; იგონებენ უბედურ ძველ ამბებს, რომელნიც მრავალჯერ ყოფილა დაბეჭდვითაც და სიტყვიერათაც კამათობის დროს წარმოთქმული. ლანძღვა-გინებით, შურის ძიებით და მტრობით იყო ჩვენი ქვეყანა დაღუპული; ბევრჯელ იმნაირად ეხებიან ერთიერთმანეთის პატივს ზოგიერთნი, რომ ზდილობიანი ხალხი ძველ დროს, დიდ ჩხუბში

არ ეტყოდნენ ერთმანეთსა. ნუ ფიცხოვთ, ნუ ამპარტავნობთ, ბევრნი გამგზავრებულან იქა, საიდანაც აღარავინ ბრუნდება, მხოლოდ სახელი და დიდება მშვიდობის მყოფელთ მოღვაწეთ დარჩენიათ“ (ივერია 1896/70: 2). დურმიშხან ჟურულს მოსკოვში მცხოვრებ შეძლებულ ქართველებთან ერთად გადაუწყვეტია, რომ საქართველოში გაჭირვებულ მოსახლეობას მატერიალურად დახმარებოდა. იმისთვის, რომ მძიმე სოციალურ მდგომარეობაში მყოფ ხალხს დახმარება მიეღო, დურმიშხანი საჭიროდ მიიჩნევდა თბილისსა და ქუთაისში სპეციალური კომიტეტების დაარსებას: „აქ მოსკოვში მცხოვრებმა ქართველებმა განვიძრახეთ აღუძრათ აქაურს ხალხს კაცთ მოყვარული გრძნობა, რათა დაეხმარნენ ამიერ-იმიერ დაზარებულთ უბედურ ხალხს ჩვენი ქვეყნისას, მაგრამ გვემინიან, ვაი, თუ გვითხრან: თუ უჭირდეთ საქართველოდგან მოგვმართამდნენო; ამისთვის დიდათ საჭიროა ტფილისს და ქუთაისში დაადგინონ ცენტრალური კომიტეტები, რომ შემომწირველთ იცოდნენ სად გაგზავნონ შეწირული“ (იქვე: 4). 1896 წლით დათარიღებულ წერილს დურმიშხან ჟურულის მინაწერი აქვს, საიდანაც ჩანს, რომ საქართველოში, კერძოდ თბილისსა და ქუთაისში, დაზარალებული ხალხის კომიტეტები შეიქმნა. ამის შესახებ წერილის ავტორს გაზეთ „ივერიის“ საშუალებით შეუტყვია (იქვე).

დურმიშხან ჟურული ძალზე განიცდიდა ახალ თაობაში წიგნიერების დაბალ დონეს და ყოველგვარი უბედურების წყაროდ უწიგნურობას მიიჩნევდა. მისი აზრით, ქვეყნის მძიმე მდგომარეობიდან გამოსვლის ერთადერთი გზა განათლება იყო. 1891 წელს გაზეთ „ივერიის“ რედაქტორის სახელზე გაგზავნილ წერილში, რომელიც იმავე გაზეთის ფურცლებზე დაიბეჭდა, დურმიშხან ჟურული ითხოვდა, რომ ქვეყნში საჩქაროდ გახსნილიყო ილია წინამძღვრიშვილის მიერ დაარსებული სამეურნეო სასწავლებლის მსგავსი სკოლები, რათა ახალგაზრდობა განათლებას დაწაფებოდა და ქართველობა განვითარების გზას დადგომოდა. წერილის ავტორი ქართული საზოგადოების ელიტის წარმომადგენლებს მოუწოდებდა მიებაძათ სომეხი შეძლებული მოქალაქეებისთვის და გაჭირვებულ თანამოქალაქეებს დახმარებოდნენ, გაეღოთ თანხები სასწავლებლების დაარსებისთვის. დურმიშხან ჟურული დიდ შეფასებას აძლევდა საქართველოს იმჟამინდელი ეგზარხოსის პალადის მიერ სამრევლო სკოლების გახსნას (ივერია 1891/7: 3-4; დანართი №8). დურმიშხან ჟურულმა 1893 წელს გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა წერილი (ტექსტი ჯელალოდლიში, დღევ. სტეფანავანში, 1893 წლის 22 ივნისს არის დაწერილი), სადაც ქართული საზოგადოების გადარჩენისა და განვითარების ერთადერთ გზად მხოლოდ განათლება ესახებოდა და იგი ქართველ ხალხს საგანმანათლებლო ფონდის შექმნისკენ მოუწოდებდა. აღნიშნული ფონდი შემოწირული თანხებით სკოლებს გახსნიდა და ახალი თაობების განათლებაზე იზრუნებდა (ივერია 1893/136: 3; დანართი №8).

როგორც მივუთითებდით, 1896 წლის თებერვალში დურმიშხან ჟურული მოსკოვში გაემგზავრა. იგი რუსეთის ახალი იმპერატორის ნიკოლოზ II-ის კორონაციასაც დაესწრო. იმ დროისთვის დურმიშხანის მეუღლე ქეთევანი, ქალიშვილი ნინო და სიძე ილია მაქარაშვილი მოსკოვში იმყოფებოდნენ. რუსეთში დურმიშხანი თავის ვაჟს გიორგის გაუცილებია.

თავისი ახლო მეგობრის – იასე რომანის ძე ფავლენიშვილის სახელზე დაწერილ წერილში დურმიშხანი დაწვრილებით აღწერს შორეულ და დამძლეულ მგზავრობას. როგორც წერილიდან ირკვევა, მან მცხეთიდან ვლადიკავკაზამდე ეტლით (კარეტით) ირანელ ქალბატონთან ერთად იმგზავრა. დურმიშხანმა გზაში ტრავმა მიიღო (კარეტიდან ჩამოვარდა). იგი გარკვეული პერიოდი ვლადიკავკაზში მკურნალობდა. ოდნავ მომჯობინების შემდეგ აქედან მოსკოვში გაემგზავრა. წერილში, რომლის გაგზავნას იასე „რამანიჩთან“ აპირებდა (თუმცა, ეს წერილი მან ადრესატს აღარ გაუგზავნა, რადგან შეიტყო, რომ მისი მეგობარი შეუძლოდ იყო, წერილი შეცვალა და, როგორც აღნიშნავს, უფრო მხიარული ბარათი გაგზავნა), დურმიშხანი გულწრფელად საუბრობს იმ დროისთვის ქართულ საზოგადოებაში არსებულ გაუტანლობაზე, ურთიერთდაპირისპირებაზე. წერილიდან ჩანს, რომ დურმიშხანი ღრმად მორწმუნე, ღვთისმოშიში, ძალზე მიმტევებელი ადამიანი იყო.² XIX საუკუნის ბოლოს მოსკოვში ქართული საზოგადოების არაერთი ცნობილი წარმომადგენელი ცხოვრობდა. დურმიშხანი მოსკოვში მყოფ ქართველებს კარგად იცნობდა. იასე ფავლენიშვილის სახელზე დაწერილ წერილში მას მოხსენიებული ჰყავს: მიხეილ ამირეჯიბის ოჯახი, ნიკო თუმანიშვილი, ნიკო ჯავახიშვილი, ნიკო დიასამიძის შვილები, ალ. ხახანაშვილი და სხვ. (ივერია 1893/136; დანართი №8).

დურმიშხან ჟურული რამდენიმე ენას ფლობდა, მათ შორის თურქულ (იასე „რამანიჩისადმი“ მოსკოვში დაწერილ წერილში აღნიშნავს, რომ მასთან დამგზავრებულ ირანელ ქალს თათრულ ენაზე ესაუბრებოდა), ოსურ (როგორც ზემოთ მივუთითებდით, გარკვეული პერიოდი იგი გორის სასამართლოში ოსური ენის თარჯიმნად მუშაობდა) და რუსულ ენებს (მის არქივში შემორჩენილია რუსული ჩანაწერები, ასევე დურმიშხანის რამდენიმე ლექსი რუსულ ენაზე (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, საქმე 5302, ხ. 38 509). დურმიშხან ჟურულის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა მისმა შვილიშვილმა მიხეილ მაქარაშვილმა. იგი თავის მოგონებაში წერს: დედის მხრიდან ჩემი დიდი ბაბუა – დურმიშხანი (თუმცა დურმიშხანი მიხეილ მაქარაშვილის დედის მამა იყო – გ.ს.) – 1904 წელს 70 წლისა გარდაიცვალა. იგი გამოირჩეოდა განსაკუთრებული სიძლიერით. ნეკა თითით ან კბილებით შეეძლო აეწია ჩვენი ეკლესიის ჯაჭვი, რომელიც 70 კილოგრამს იწონიდა (იგულისხმება არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში მლოცველებისთვის განკუთვნილი მხრებზე დასადგამი რკინის ჯაჭვი – გ.ს.). საკმაოდ ახალგაზრდა, 18 წლისა, იგი სპეციალურ რაზმში ჩაეწერა, რომელიც იმ პერიოდში საკმაოდ გავრცელებულ ყაჩაღთა ბანდებს ებრძოდა. მალე მეთაურობაც მიიღო. 1860 წელს მონაწილეობა მიიღო თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში, სადაც თავისი ძალის წყალობით გადარჩა. ერთ-ერთ ბრძოლაში მან ტყვედ ჩაიგდო თურქი პოლკოვნიკი. ჩვენს ოჯახში ვინახავდით შესანიშნავ ხმალს, რომელიც ამ თურქს ეკუთვნოდა. სამწუხაროდ, იგი სხვა იარაღთან ერთად გაქრა ბოლშევიკების შემოსვლისთანავე. ჩემი დიდი ბაბუა თავის მეზობელზე დაქორწინდა. ისინი ცხოვრობდნენ თავიანთ მამულში, რომელიც არბოდან ათი კილომეტრით იყო დაშორებული, ცხინვალიდან კი – სამი კილომეტრით (ნაცვლიშვილი

² ამ წერილის დაწერიდან იგი ხუთი წლის შემდეგ 70 წლის ასაკში გარდაიცვალა

1992: 8). დურმიშხან ჟურულს მშობლიურ სოფელ არბოსთან კავშირი არ გაუწყვეტია. თანასოფლელები მას განსაკუთრებულად აფასებდნენ და ნათლიად იკიდებდნენ. ამას მოწმობს არბოს წმინდა გიორგის ეკლესიის ე. წ. „მეტრიჩესკის წიგნის“ ჩანაწერები, რომლის მიხედვით 1895 წლის 11 დეკემბერს დურმიშხან ჟურულს მოუნათლავს სოფელ არბოში მცხოვრები იოსებ ივანეს ძე მაისურაძის ასული ელისაბედი (მეტრიჩესკის წიგნი: 10), ხოლო ამავე წლის 15 ნოემბერს – ალექსანდრე პავლეს ძე გვიმრაძის ასული დარია. ნათლობის საიდუმლო შეუსრულებია არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში მოღვაწე მღვდელს გიორგი გვიმრაძეს (იქვე: 9). დურმიშხან ჟურულს, არბოს ეკლესიის წიგნის მიხედვით, 1899 წლის 31 ოქტომბერს მოუნათლავს ასევე სოფელ არბოში მცხოვრები გლეხის – ალექსანდრე პავლეს ძე გვიმრაძის ვაჟი მიხეილი (იქვე: 11).

დურმიშხან ჟურული 1901 წლის 1 მარტს გარდაიცვალა. ამის შესახებ სამძიმრის განცხადება გამოქვეყნდა გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე: „ქეთევან ლუარსაბის ასული ჟურულისა, ნინო დურმიშხანის ასული მაკარაშვილისა, გიორგი დურმიშხანის ძე ჟურული და ილია საყვარელის ძე მაკარაშვილი გულითადის მწუხარებით აუწყებენ ნათესავთა და ნაცნობთა გარდაცვალებასა ტფილისში პირველნი – საყვარელის ქმრისას, მეორე და მესამე – ძვირფასის მამისას და მეოთხე – სიმამრისას, დურმიშხან შალვას ძე ჟურულისას. პანაშვიდი გარდახდით იქნება ყოველ დღე, საღამოს 7 საათზედ, სოლოლაკის ქუჩაზედ, თავ. სუმბათაშვილის სახლებში. გარდაცვალებულის გვამის სოფ. არბოში დასაკრძალავად განსვენების დღე ცალკე იქმნება გამოცხადებული“ (ივერია 1891/48: 1). დურმიშხან ჟურულის ცხედარი თბილისიდან გორში, ოქონის ტაძარში, გადაასვენეს, შემდეგ კი მშობლიურ სოფელში, არბოს წმინდა გიორგის გუმბათიან ტაძარში, დაკრძალეს. 1901 წლის 3 მარტს გაზ. „ცნობის ფურცელი“ წერდა: „გარდაცვალებულის დურმიშხან შალვას ძის ჟურულის გვამს თავ. სუმბათაშვილის სახლიდან (სოლოლაკის ქუჩა) გაასვენებენ რკინის გზის სადგურზე დღეს, 3 მარტს, შუადღის 12 საათზე, საიდან ნაშუადღევის სამი საათის სახალხო მატარებლით წაასვენებენ ქ. გორში. კვირას, ოთხ მარტს, გორის ოქონის ეკლესიაში გარდახდით იქმნება წირვა და პანაშვიდი, ხოლო მიცვალებულს დასაფლავებენ ექვს მარტს სოფ. არბოში, წმ. გიორგის ეკლესიაში, რასაც ქვრივი, შვილები და სიძე განსვენებულისა აუწყებენ ნათესავთა და ნაცნობთ“ (ცნობის ფურცელი 1901/139: 1). გარდაცვლილის სახელზე იმავე წლის 1 სექტემბერს ოჯახს არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში წირვა ჩაუტარებია, ამის შესახებ გაზეთი „ივერია“ იუწყებოდა: „ქეთევან ლუარსაბის ასული ჟურულისა, შვილებითა და სიძითურთ აუწყებენ ნათესავთა და ნაცნობთ, რომ შაბათს I სექტემბერს, სოფელ არბოში წმ. გიორგის ეკლესიაში გარდახდით იქმნება ნახევარი წლის წირვა და პანაშვიდი განსვენებულის დურმიშხან შალვას ძე ჟურულის სულის მოსახსენებლად. წირვა დაიწყება დილის ათს საათზედ და შემდეგ პანაშვიდი მოჰყვება“ (ივერია 1901/185: 1).

დურმიშხან ჟურულს ვრცელი ნეკროლოგი მიუძღვნა ცნობილმა ხალხოსანმა მწერალმა, არბოში დაბადებულმა ნიკო ლომოურმა: „ამ თვის პირველ რიცხვებში გორის მაზრის ს. არბოში დასაფლავებულ იქმნა

დურმიშხან შალვას ძე ჟურული. იგი იყო ღრმად მოხუცებული, სამოც-და-თხუტმეტ წლამდე მიღწეული; მაშასადამე, ეკუთვნოდა იმ დროს, როდესაც საქართველოს ისტორიულ ბედ-იღბალს ბოლო ეღებოდა, ხოლო მისი მსვლელობა-კი ჯერ ჯერობით არ იყო გამორკვეული და ამის გამო მთელი სამშობლო ქვეყნის ცხოვრება მოუსვენრად ღელავდა, შფოთავდა, ხან ერთს და ხან მეორე მხარეს აწყობდა... არ იყო თაყვანისმცემელი წარსულისა, მაგრამ აწყმოშიც მრავალ ნაკლულევანებას, უკუღმართობას ხედავდა და მისი ქრისტიანული კეთილი სული ხშირად სწუხდა და მაცდურ, მუხთალ წუთისოფელსა ემდურებოდა. თითქმის მთელი თავისი სიცოცხლე განსვენებულმა დურმიშხანმა სამსახურის გამო თავის სამშობლო სოფლის გარეთ გაატარა. ვგონებ ათიოდ წელიწადზე მეტი არ იქნება, რაც სამსახურითგან გამოვიდა და ამ მოკლე ხანშიც-კი იმდენი სიკეთე დათესა სამშობლო სოფელსა და მის გარშემო, რომ დურმიშხან ჟურულის სახელი დიდხანს იქნება იმ მხარეს გულ-წრფელი ლოცვა-კურთხევით მოხსენებული. იცოდნენ ყველამ მისი კაცთ-მოყვარული, სათნოიანი ხასიათი და მრავალი გაჭირვებული, ღარიბი, ქვრივ-ობოლნი ეხვეოდნენ გარშემო... და ესეც მამაშვილურის გრძნობით, შეძლებისა დაგვარად, აძლევდა ყველას ნუგეშსა და დახმარებას. მისი სახლი მთელ ზაფხულ-შემოდგომას უფრო აფთიაქად გარდაიქცეოდა ხოლმე. ვინ იცის, საიდან არ მოდიოდა ღარიბი ხალხი ამ წამლებისათვის! მახსოვს ერთი საგულისხმიერო სცენა. ერთ დღეს მასთან მოვიდა ვიღაც უცნობი მოხუცი გლეხი და წამალი სთხოვა. სწორედ ის წამალი, საუბედუროთ, იმ ჟამად აღარ აღმოჩნდა. ღვთისნიერმა სახლის პატრონმა ჯიბიდან ფული ამოიღო, მიაწოდა გლეხს და უთხრა: აი, ძმაო, ფული! ცხინვალში გადადი და, სინამ ჩვენ მოგვივიდოდეს, იქ იყიდე ის წამალი... გლეხმა ფული არ ჩამოართვა, ცოტა განზე გადაგა და მოკრძალებით უპასუხა: მოვიციდი, ბატონო! როცა მოგივათ, მაშინ გაიხლებით... წამლის ყიდვას მეც შევიძლებ, მაგრამ ის როდი მინდა! ყველანი ამბობენ, რომ თქვენი წამალი უფრო სჭრისო. ღვთისნიერი კაცი რო ბრძანდებით, ალბათ იმიტომ! განსვენებული დურმიშხანი, მუდამ ღვთის მოყვარე, ჭემმარიტი ქრისტიანი იყო, ხოლო ამ ბოლოს დროს სარწმუნოებრივმა გრძნობამ სულ მთლად მოიცვა მისი არსებობა. ეს ცხოველი გრძნობა უძღვოდა წინ როგორც საკუთარ ოჯახში, ისე გარეთ, სოფელსა და საზოგადოებაში. მოყვასთა შორის აღძრული შფოთი და უსიამოვნება მას საკუთარ უბედურებად მიაჩნდა, და როდესაც ამ უბედურებას მის მეცადინეობა წამლად დაედებოდა, იგი ისე ღღესასწაულობდა ამ ამბავს, როგორც მოსიყვარულე მამა ღირსეული შვილების ბედნიერებასა. ძლივს დაპანპალებდა, მაგრამ უნახავს და უნუგეშოს არ დასტოვებდა, უკეთუ სოფელში, ან სხვა ვინმე ნაცნობთაგანი გახდებოდა ავად. დიდის კრძალვითა და მოწიწებით სცემდა თაყვანს ყოველს ტაძარს, მაგრამ ძველი, მამა-პაპათაგან აშენებული, ეკლესია უფრო მეტს გავლენას ახდენდა მის სულზედ. ამისთანა ტაძრის შესახებ იტყოდა ხოლმე განსვენებული: ეს ღვთის სახლიც არის და ნეტარ-ხსენებულ მამა-პაპათა ძეგლიც! ამის დახავსებულ კედლებ შორის წინაპართა სული ტრიალებს... ვინც ყურმახვილია, იგი ამ სულის ხმასაც გაიგონებს. ნეტავი იმას, ვისაც ესმის ამ უენო საგნების ენა!.. განსვენებული მთელ სოფელში ყველაზე უფროსი, ყველაზე მოხუცი ბრძანდებოდა. მეზობლები: ქალი

თუ კაცი, დიდი თუ პატარა ისე შესცქეროდნენ, როგორც თავიანთ საერთო მამასა.... იცოდა ეს მოხუცებულმა და მისი ქრისტიანული გულიც სავესე იყო სოფლის მცხოვრებთა სიყვარულითა. როდესაც რაიმე უბედურება ხდებოდა სოფელში, მწარეთ დაღონებული დურმიშხანი თვალცრემლიანი ამბობდა: რაღაც შევცოდე უფალსა: დამსაჯა მრავალმოწყალემა! დიდება მის განგებასა. ამგვარ მამობრიულ გრძნობას ხედავდნენ მეზობლები და აკი ამიტომაც ისეთის გულწრფელის მწუხარებით მიეგებნენ ყველანი მის გაცივებულ გვამს! საუკუნოთ იყოს ხსენება შენი, ჩვენო კეთილო მოხუცო, ჩვენო გულშემატკივარო მეზობელო, ჩვენო საერთო მამავ!“ (ლომოური 2002: 185-187). დურმიშხან ჟურულის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით 1901 წლის 7 მარტს, პეტერბურგიდან კავკასიის დიდი მთავრის – მიხეილ ნიკოლოზის მის დავალებით ქეთევან ჟურულს სამძიმრის დეკრემ გამოუგზავნა გენერალ-ლეიტენანტმა ტოლსტოიმ (ხელოვნების სასახლე, ფონდი I, საქმე 5302, ხ. 38 514).

დურმიშხან ჟურულის გარდაცვალებიდან 1 წლისთავზე, 1902 წლის 1 მარტს, ოჯახმა არბოს წმინდა გიორგის ეკლესიაში განსვენებულის სულის მოსახსენიებელი წირვა და პანაშვიდი გადაიხადა. ამის შესახებ გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ ვკითხულობთ: „პარასკევს, მარტის I-სა, სოფ. არბოში, წმინ. გიორგის ეკლესიაში გარდახდილ იქმნება წლის წირვა და პანაშვიდი დურმიშხან შალვას ძე ჟურულის სულის მოსახსენებლად. ქეთევან ლუარსაბის ასული ჟურულისა შვილებით და სიძითურთ აუწყებენ ამას განსვენებულის ნათესავთ, მეგობართ და ნაცნობთა და სთხოვენ მათ მობრძანდნენ წირვაზედ სოფ. არბოში“ (ცნობის ფურცელი 1902/1733: 1). იგივე ინფორმაცია გამოქვეყნდა გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე (ივერია 1902/42: 1).

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დურმიშხან ჟურულმა XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაში. მის სახელს მრავალი ეროვნული ღონისძიება უკავშირდება. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის ორგანიზაციის დამაარსებლის საქმეები ღირსეულად გააგრძელეს დურმიშხან ჟურულის ოჯახის წევრებმა.

გამოყენებული ლიტერატურა

კეცხოველი 2016: კეცხოველი ნ., მეცხრე მთაც გადავიარეთ/ http://environment.cenn.org/app/uploads/2016/10/Metsre_mtats_gadaviaret_s.pdf.

ლომოური 2002: ლომოური ნ., პუბლიცისტური წერილები, თბილისი, 2002. ნაცვლიშვილი წელი: ნაცვლიშვილი პ., დასახ. ნაშრომი

ნაცვლიშვილი 1992: ნაცვლიშვილი პ., არბო-პარიზი-ლიმა... არბო. გაზეთი „სამშობლო“, მაისი, 1992.

ჟორდანია 2018: ჟორდანია თ., ქრონიკები, ტ. II, თბილისი, 2018.

ჟურული 1938: ჟურული გ., ბათუმ-აჭარის მხარეები (ფურცლები რვეულიდან). გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №143, 1938.

სარალიძე 2009: სარალიძე ლ., უცნობი ფურცლები აჭარის ისტორიიდან (ემიგრაციული პრესის მასალების მიხედვით). სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV. ბათუმი, 2009.

ჭიჭინაძე 1912: ჭიჭინაძე ზ., ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში მუჰაჯირი-ემიგრაცია, ტფილისი, 1912. <http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/6425/3/muhajiri-emigracia.pdf>.

ჯანაშვილი 2006: ჯანაშვილი მ., ჟამი ძიებისა და განსჯისა. თბილისი, 2006. <https://core.ac.uk/download/pdf/15532825.pdf>.

წყაროები

დოკუმენტები... 1953: დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. ტ. II, №126, თბილისი, 1953.

გაზეთი „**დამოუკიდებელი საქართველო**“, №143, 1938.

გაზეთი „**ივერია**“, №7, 1891.

გაზეთი „**ივერია**“, №136, 1893.

გაზეთი „**ივერია**“, №70, 2 აპრილი, 1896.

გაზეთი „**ივერია**“, 2 მარტი, №48, 1901.

გაზეთი „**ივერია**“, №185, 1901.

გაზეთი „**ივერია**“, №42, 1902.

გაზეთი „**ცნობის ფურცელი**“, №139, 1901 <http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00002240/>

გაზეთი „**ცნობის ფურცელი**“, №1733, 21 თებერვალი, 1902.

მეტრიჩესკის წიგნი, მიცემული საქართველო-იმერეთის უწმინდესის მმართველის სინოდის კანტორიდან გორის უეზდის არბოს წმინ. გიორგის ეკლესიასა შინა, ჩასაწერად დაბადებულთა, ქორწინებით შეუღვლილთა და გარდაცვალებულთასა. ჩყუე წლისა, ნაწილი პირველი დაბადებულთათვის. **სია... 1885:** სია ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრთა 1885 წლისა, ტფილისი, 1885.

ხელოვნების სასახლე: საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I.

Акты... 1868: Акты собранные Кавказской Археографической комиссией, Под общ. ред. А. Д. Берже, Т. 2, №878, Тифлис, 1868.

<http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00002240/>.

<https://iberiana.wordpress.com/caucasus/nagradi/>